

Autor: Alex Kurtagić

Dne 7. července uplynulo 41 let (psáno v roce 2014, pozn. DP) od smrti Maxe Horkheimerera. V letech 1930-1953 zastával – coby jeden z nejpřednějších představitelů Frankfurtské školy, skupiny, která vstoupila do historie tzv. kritickou teorií, plně spekulativní směsí marxismu a freudovské psychoanalýzy – post ředitele *Ústavu pro sociální výzkum* (tzv. Frankfurtská škola).

Horkheimer se narodil do bohaté, konzervativní, ortodoxně židovské rodiny. Jeho otec Moritz byl úspěšným a zámožným podnikatelem, vlastnícím několik textilk, které chtěl Maxovi předat. Na tuto životní dráhu jej také od roku 1910 připravoval. Vše nakonec dopadlo jinak: Max potkal brzy poté na taneční zábavě Friedricha Pollocka, [1] s nímž se rychle spřátelil. Pollock, jehož otec se odvrátil od judaismu, nebyl tradiční v žádném slova smyslu. V dějinách Frankfurtské školy popisuje Rolf Wiggerhaus, jak právě tento přátelský svazek povzbudil Maxe k „emancipaci“ ze svého buržoazního, konzervativního původu a výchovy. Spolu s Pollockem četli:

Max Horkheimer

„naturalistické kritiky buržoazní společnosti – Ibsena, Strindberga či Zolu; ... Tolstého a Kropotkina – sociální revolucionáře, prosazující asketický život a lásku k veškerenstvu; ... Schopenhauerovy *Aforismy k životní moudrosti* a Spinozovu *Etiku*, ... a *Die Aktion* Franze Pfemferta – volnou tribunu pro literární protiválečnou a protiburžoazní opozici předválečné Evropy, zřetelně ovlivněnou politickým radikalismem svého editora.“ [2]

Postupně zavrhl podnikatelskou kariéru a do roku 1924 už popisovalo okolí jeho i Pollocka jako „komunisty“. [3]

Max studoval psychologii, ale během vytváření své disertační práce zjistil, že jedna tematicky velmi podobná právě vyšla na jiné univerzitě, což zhatilo jeho plány. Proto obrátil svou pozornost k filozofii a v tomto oboru také dosáhl habilitace.

Práce Horkheimerovy skupiny byla pseudovědecká. Usilovala mj. o pochopení „autoritářské osobnosti“, pročež v roce 1950 vydala eponymní „studii“, vedenou Horkheimerovým blízkým přítelem a takřka totožně smýšlejícím kolegou, Theodorem Adornem. Výstupy Frankfurtské školy byly typicky tendenční a plné dvojích standardů. Kupříkladu naprosto ignorovali levicové autoritářství (přestože většina Asie a polovina Evropy byla ve spárech brutálních komunistických režimů, jejichž počty obětí se šplhaly do desítek milionů), a soustředili se na pravicové autoritářství, s nímž nakládali jako s psychiatrickou poruchou. Frankfurtskou školu

berou mnozí akademici dodnes vážně, přičemž nemají sebemenší problém s neuvadající podporou vražedné ideologie. Závěry, k nimž skupina dospěla, však vždy byly nucené, neintuitivní a postrádající adekvátní empirickou oporu.

Celá skupina pocítovala skutečně velmi hluboce zakořeněný odpor k empirismu a pozitivistické vědě, jak vysvítá z Horkheimerem a Adornem společně sepsané knihy *Dialektika osvícenství* z roku 1947. Její tón je abstraktní a smělý, s prokazováním svých tvrzení se však autoři příliš neobtěžují. Podobně jako *Autoritářská osobnost* je i tento spis moderními akademiky oceňován, a objevuje se v seznamech povinné četby západních univerzit.

Jelikož si kritická teorie našla cestu k akademikům napříč západním světem, napáchala Horkheimerova skupina nepředstavitelné škody. Jejím cílem bylo vystavit liberální Západ radikální kritice zleva. Protože pochopili nedostatečnost klasického marxismu k tomuto účelu – zaměřoval se totiž výhradně na domnělý antagonismus mezi kapitalisty a proletariátem – rozhodli se vytvořit nový rámec. Práce Horkheimerovy skupiny umožnila dle libosti rozšiřovat výčet utlačovaných skupin takřka donekonečna: nyní sem byly počítány i oběti rasismu, sexismu, homofobie, antisemitismu atd. atd. Kolem této ideologie se zformoval projekt Nové levice. Málokoho překvapí, že také její „otec“ Herbert Marcuse vzešel z prostředí Frankfurtské školy.

Zásadní marxistickou kritikou liberalismu představovala jeho neschopnost splnit příslib rovnosti: pomocí kapitalismu naopak liberální společnosti vytvořily a udržovaly hierarchie. Marxismus se tak zaměřil na rovnost, jeho výsledkem ale byly chudoba, tyranie a masové vraždění. Kvůli své utlačovatelské praxi nemohl porazit západní liberalismus, který naopak produkoval bezpečné, bohaté a přitažlivé společnosti. Komunistický teoretik Antonio Gramsci byl skutečně nucen zamýšlet se nad novými způsoby implementace komunismu v západních demokraciích, neboť všechny pokusy o komunistické revoluce na Západě selhaly. A tak se Nová levice – i se zachovaným důrazem na rovnostářství – prezentovala jako zdánlivě osvoboditelská, a jako vlk v rouše beránčím dosáhla mnohem většího úspěchu než ortodoxní marxismus. Liberalismus nebyl svržen, „jen“ nenávratně pozměněn. Protože rovnost představuje jednu ze základních hodnot liberální i levicové ideologie, nemohl se liberalismus principiálně vzepřít volání po její větší míře – mohl se mu však přizpůsobit. Liberalismus tak začal klást důraz – místo osobní svobody – na neomezovanou rovnost. Výsledkem byla hegelianská syntéza. Na Horkheimerovu skupinu je třeba nutno nahlížet jako na činitele – jeden z klíčových činitelů – který tuto přeměnu umožnil. Z obskurní teorie se stala pouliční politika a později vládnoucí ideologie.

Zprvu se tato transformace může mnohým jevit pozitivně. V některých oblastech nepochybně existoval prostor pro reformu a osvětenější postoje. Když se však na situaci podíváme pozorněji, zjistíme, že neomezená rovnost – tedy zvolený přístup k reformě – nejenže nestvořila spravedlivější a harmonickou společnost – vedla naopak k nevyhlášené válce všech proti všem, již rozdmýchávají „politika“ identity, genderu, třídy a rasy pomocí neustále zjitřovaného pocitu křivdy a historické nespravedlnosti. Podobně pak i posun od liberální rovnosti příležitostí k marxistické rovnosti výsledků nevedl k deklamovanému vymýcení

„privilegia“, ale jeho přesunu od jedné třídy občanů k jiné: odlišná míra schopností znamená, že zdatnější musí být potrestáni a udělat prostor méně schopným, kteří se následně stávají privilegovanou vrstvou, s neukojitelným pocitem oprávněného nároku, získaného následkem nezasloužených benefitů. Co hůř: objevují se zprávy o škrtech a dokonce rušení vědeckých oddělení univerzit, zatímco vznikají štědře financovaná oddělení pro diverzitu a rovnost, kde by plat jednoho „zástupce pro diverzitu“ vydal na zaplacení dvou onkologických výzkumníků. Boj za rovnost výsledku nejenže privileguje nehodné, vede také k bolesti, utrpení a dokonce smrti. A vztahy mezi pohlavími? Namísto většího počtu spokojených manželství máme více rozvodů, neúplných domácností, antagonismu a sporů mezi pohlavími. Je ironií, že se Horkheimer narodil na Valentýna. Mohli bychom pokračovat. Hmotné škody byly nezměrné, společenské však větší.

Podle Wiggerhause byl jedním z Horkheimerových hlavních argumentů nárok hmotně deprivovaných na materiální egoismus. I když se Horkheimer – jak dokumentuje Kevin MacDonald – nakonec smířil se svým původem a přijal zpět za svou židovskou metafyziku, nelze se ubránit závěru, že jeho protiburžoazní svatá válka nebyla ničím, než sublimovanou rebelií proti jeho otci. Kerry Bolton ve své knize *The Psychotic Left* zdůrazňuje rebelii proti rodičovské autoritě coby typický psychologický rys radikálních rovnostářů. *Autoritářská osobnost* ji vykreslila coby zdravý rys. Horkheimerova tvář však – zejména v pozdějších letech jeho života – nesla stopy vnitřního konfliktu.

Maxe Horkheimera bychom si neměli připomínat, měli bychom na něj zapomenout. Pokud Dante Alighieri vykreslil ve svém *Infernu* posmrtný osud pachatelů zla přesně, je Horkheimerovo místo v osmém kruhu pekla, spolu s kuplíři, svůdci, lichotníky, prodavači církevních postů, věštcí, úplatníky, pokrytci, zloději, špatnými rádci, rozsévači sváru, padělateli a lháři. Žil až příliš dlouho; budme vděční alespoň za to, že ho smrt nakonec milosrdně zastavila dřív, než stihl napáchat ještě víc škody. Co se týče jeho odkazu: největšího dobra může pomoci dosáhnout svým upadnutím do obskurity, kde poslouží jako odstrašující příklad.

Poznámky:

1] Friedrich Pollock, celoživotní přítel Maxe Horkheimera, spoluzakladatel Ústavu pro sociální výzkum [...] Narodil se 22. května 1894 ve Freiburgu in Breisgau. V letech 1911-1914 prodělal obchodnickou výuku v Bruselu, Manchesteru, Londýně, v letech 1915-1918 vojenskou službu, po válce studoval na univerzitách v Mnichově, Freiburgu a Frankfurtu ekonomii a politickou vědu. Studia ukončil doktorátem *suma cum laude* disertací o Marxově peněžní teorii. V letech 1923-1933 byl spolupracovníkem frankfurtského Ústavu pro sociální výzkum (jako jeho spoluzakladatel), roku 1927 habilitoval a stal se soukromým docentem na universitě ve Frankfurtu. Roku 1930 založil pobočku Ústavu v Londýně, v roce 1933 emigroval nejdříve do Ženevy, pak do USA. Usadil se v New Yorku, podílel se na práci Ústavu znovuzřízeného v emigraci a přednášel na Kolumbijské universitě. V roce 1950 se vrátil do Frankfurtu. Opět spolupracoval na obnovení Ústavu pro sociální výzkum; stal se řádným profesorem národohospodářství na universitě ve Frankfurtu. Roku 1967 odchází do důchodu a usazuje se v Montagnole ve Švýcarsku. Hlavní díla: *Die planwirtschaftlichen Versuche in der*

DĚLSKÝ POTÁPĚČ

Zapomínáme na Maxe Horkheimera (14. února 1895 – 7. července 1973) | 4

Sowjet Russland 1917-1928 (1929); *Structural Changes in the American Economy* (1940); *Gruppenexperiment. Ein Studienbericht* (1955); *Die sozialen und wirtschaftlichen Folgen der Automation* (1956); *Automation. Materialien zur Beurteilung ihrer ökonomischen und sozialen Folgen* (1964). Citováno z: *Filosofie a ideologie frankfurtské školy: kritika některých koncepcí* [sborník]. 1. vyd. Praha: Academia, 1976. 5, 447 s.

2] Rolf Wiggerhaus, *The Frankfurt School: Its History, Theories, and Political Significance* (Cambridge, Mass.: MIT Press, 1995), str. 42.

3] *Ibid.*, str. 46.

Článek Alexe Kurtagiće *Forgetting Max Horkheimer* vyšel původně na stránkách vydavatelství Wermod&Wermod.